4. Mimari

İslam medeniyetinin en güçlü sanat dallarından biri mimaridir. Dinî, askerî, ilmî ve sosyal kurumlar İslam beldelerinin en ücra köşelerine kadar ortak bir medeniyetin temsilcileri olarak dağılmıştır. Namazın cemaatle kılınması tavsiyesi camiyi, bedensel temizlik vecibesi hamamı, yolcuya hizmet ilkesi han ve kervansarayı, İslam'ın ilme verdiği değer medreseyi, nefis terbiyesi tekkeyi doğurmuştur.

---

11 Koç, *İslam Estetiği*, 182-183.
12 Kılıç, *Sufi ve Şiir*, 149, 152, 184.
13 bk. Şener-Yıldız, *Türk İslam Edebiyatı*, 278-279.

Görsel 5.6: Türklerin Anadolu'da inşa ettikleri ilk cami olan Menucehr Camii (Kars)

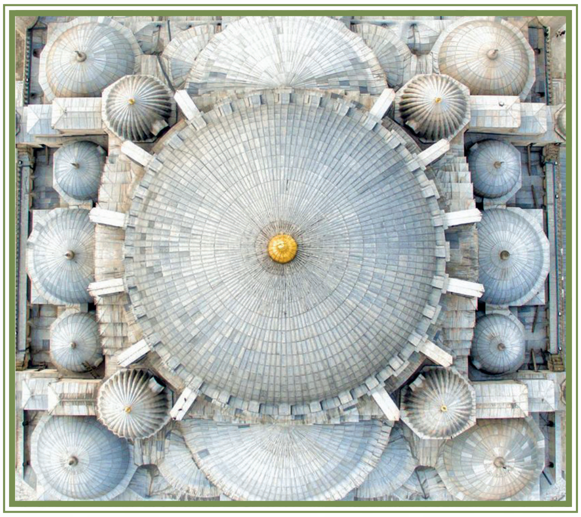

Görsel 5.7: Süleymaniye Camii'nin mimarisindeki muhteşem ahenk (İstanbul)

İslam mimarisi, tevhit ilkesi çerçevesinde şekillenmiştir. Bu ilkeye göre hayatın her yönünü bütünleştiren bir birlik anlayışı benimsenir. Manevi değerler ile maddi ihtiyaçları birleştirmek hedeflenir.

İslam mimarisi, temasta bulunduğu kültürlerin mimarisinden etkilenmiştir. Müslümanlar, fetihler sonucu karşılaştıkları uygarlıkların mimarisinden yararlanmakta sakınca görmemiştir. Farklı İslam toplumlarından her biri, her hanedan hatta her sanatçı kendi mimari anlayışına göre İslam mimarisine renk katmıştır. Bu yönüyle İslam mimarisi sadece Arapların değil bütün Müslümanların hatta insanlığın ortak ürünü olmuştur.

İslam mimarisi gerçekçidir, toplumun maddi, manevi ve sosyal ihtiyaçlarını göz ardı etmez. Müslümanlar mimari eserlerini sadece zevk ve estetik için değil, mutlaka bir ihtiyacı gözeterek yapmışlardır.[14] Örneğin bir caminin, çeşmenin veya köprünün estetik değeri olmakla beraber aslolan işlevidir.

Bilgi Notu

Mescid-i Nebevi, temelleri taşla yapıldıktan sonra etrafı bir insan boyu yükseklikte kerpiç duvarlarla çevrilmiş kare bir alandan ibaretti. Sonradan, Kudüs yönündeki kuzey duvarının iç tarafına hurma direkleri ve yapraklarından basit bir gölgelik yapıldı. Doğu duvarına ise Hz. Peygamber ve ailesinin kalacağı odalar eklendi. Bu odaların kapıları doğrudan mescide açılarak kapılara kıldan örülmüş kalın dokumalar asıldı.

Mescid-i Nebevi'nin mihrap duvarının karşı tarafında, fakir Müslümanların barındığı ve Ashabısuffe'nin eğitim-öğretim gördüğü, tek sıradan oluşan aynı tarzda ikinci bir gölgelik mevcuttu.

(Yılmaz Can - Recep Gün, *İslam Sanatına Giriş*, 43, 45)

14 Sarıçam - Erşahin, *İslam Medeniyet Tarihi*, 201-202; Koç, *İslam Estetiği*, 169.

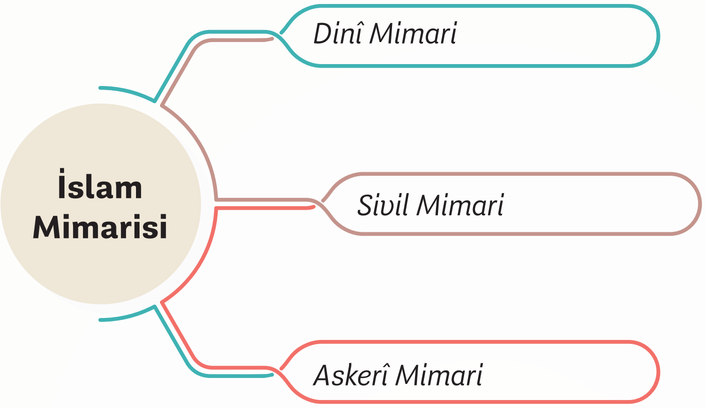

Dinî Mimari: İslam inancına göre yeryüzünde ibadet amacıyla yapılan ilk mimari yapı Kâbe'dir. İslam mimarisinin tam anlamıyla ilk örneğini ise Mescid-i Nebevi teşkil eder.

Dinî mimariye ait eserler cami, mescit, minare, türbe, tekke ve zaviyelerdir. Yeryüzünün her tarafına yayılan bu eserler, İslam medeniyetinin sembolleridir.

Görsel 5.8: Üsküdar Yeni Valide Camii (İstanbul)

İslam mimarisinin en önemli ve güzel eserleri, Allah'ın (cc) evi kabul edilen mescit ve camilerdir. Camiler, İslam'daki tevhit inancının hayata geçtiği mekânlardır. Camiler farklı niteliklerine göre isimlendirilmiştir. Fethedilen beldelerde açılan veya kurulan ilk camiye fethin hatırası olarak **fetih camii**; şehirdeki merkezî camiye **ulu cami** veya **cami-i kebir**; Osmanlı sultanları ve sultan annelerinin inşa ettirdikleri camilere selatin camii denilmiştir. Yol boylarında, daha çok bir çeşme başında, yolcuların gelip geçerken namaz kılmaları için yapılan üstü açık mescitler de namazgâh olarak isimlendirilmiştir.[15]

Müslümanlar, ibadethanelerini kendi meskenlerinden üstün tutmuşlardır. Mimari ve tezyinat bakımından evlerinden daha özenli inşa etmişlerdir. Konya Köşkü ve Konya Alaeddin Camii bu yaklaşımın örneklerindendir. Anadolu Selçuklu sultanları Allah'ın (cc) evini tepenin en üstüne dayanıklı taş malzemeyle yaparken kendi evlerini zemine ve toprak malzemeden yapmışlardır. Bu durum, "Allah (cc) ebedîdir, O'nun anıldığı yer de ebedî olmalıdır; biz ise fani varlıklarız, topraktan geldik, toprağa gideceğiz." anlayışının yansımasıdır.[16]

Camiler, Müslümanlar tarafından her türlü hürmete ve korumaya layık mekânlar olarak görülmüştür. Süleymaniye Camii'nin kubbesini isten koru-

---

15 Sarıçam - Erşahin, *İslam Medeniyet Tarihi*, 207-208.
16 Yıldırım, *İslam Sanatı ve Estetiğinin Temelleri*, 28.

mak için is odası inşa edilmesi, Sultanahmet Camii'nin giriş kapılarına mabede saygısızlık sayıldığı için binek hayvanın sırtında girilmemesi amacıyla zincirler asılması bunlar arasındadır.

Görsel 5.9: Bursa Ulu Camii Şadırvanı'nda çağıldayan suyun sesi, müezzinlerin lahuti sesiyle birleşir ve müminler huşu içerisinde ibadetlerini yerine getirir.

İslam mescitleri, Mescid-i Nebevi esas alınarak çeşitli unsurlarla geliştirilmiştir. Yöresel ve estetik yaklaşım farklılıkları olsa bile cami mimarisinde avlu, şadırvan, mihrap, minber, vaaz kürsüsü, minare ve mahfil ortak unsurlar hâline gelmiştir.

Minare, cami mimarisinin dikkat çeken bir unsurudur. Minare, Müslümanlara ibadet vakitlerini hatırlatmak amacıyla inşa edilmiştir. İlk minare Fustat'taki Amr bin As Camisi'nde uygulanmıştır. İstanbul'da minarelerin en güzel örnekleri yer almaktadır.[17]

Bilgi Notu

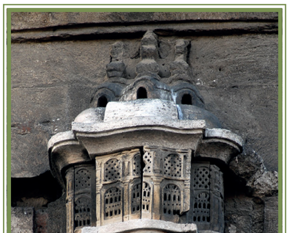

Görsel 5.10: Üsküdar Selimiye Camii'nden bir kuş sarayı (İstanbul)

Mimari bir unsur olan kuş evlerinin İslam medeniyetindeki yeri çok anlamlıdır. Türk mimarisinin adeta minyatür örnekleri olan kuş evleri, eklendikleri binanın tarihî bir parçası hâline gelmiştir. Kuş evi bulunmayan binaların çoğunda çatı aralığına açılmış kovuklar da bir tür kuş evi vazifesi görmüştür.

(Mehmet Aycı, *Kuşlara Ev Yapmak*, 29)

Yazılı olmayan Osmanlı geleneğinde, birden fazla minare ve şerefe sadece sultanlar ve sultan anneleri tarafından yaptırılan selatin camilerine mahsustu. İlginç bir özellik olarak da bazı selatin camilerindeki şerefe sayısı, camiyi yaptıran hükümdarın kaçıncı padişah olduğunu gösterir. Mesela Süleymaniye Camii'nde on şerefe, Sultan Ahmet Camii'nde on dört şerefe bulunur.

Türbeler, İslam coğrafyasında önemli kişilerin mezarlarının üzerinde inşa edilmiştir. Buhara'da Samanoğlu İsmail Türbesi, Merv'de Sultan Sencer Türbesi, Semerkant'ta Timur Türbesi, Hindistan'da Tac Mahal, Bursa'da Yeşil Türbe ve İstanbul'daki Eyüp Sultan Türbesi, türbe mimarisinin en güzel örneklerindendir.

17 Gündüz, "Minare", 98; Sarıçam - Erşahin, *İslam Medeniyet Tarihi*, 213.

Fark Edelim

Cami avlusunun genellikle ortasında abdest almak için şadırvan vardır. Avludan caminin haremine cümle kapısından girilir. Caminin ana ibadet yerine harem denir. Haremin kıble kısmında kıbleyi göstermek için mihrap yer alır. Mescid-i Nebevi'den Medine Dönemi'ne kadar günümüzdekine benzer formda bir mihrap mevcut değildi. İslam tarihinde ilk defa Kayravan Sidi Ukba Camii'nde yarım daire şeklinde görülen mihrap formu, kendinden sonrakilere örneklik etmiştir.

(İbrahim Sarıçam - Seyfettin Erşahin, *İslam Medeniyet Tarihi*, 209)

Sivil Mimari: İslam medeniyetinde sivil mimari geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Ev, medrese, sıbyan mektebi, kütüphane, darüşşifa, tabhane, hamam, imaret, çeşme, kervansaray, köprü ve külliye sivil mimari unsurlarıdır.

Sivil mimarinin en önemli unsuru evdir. Harem ve selamlık olmak üzere iki bölümden meydana gelir. Avlu, evi dış dünyaya karşı muhafaza eder. Evler tahta yahut kerpiç gibi kısa ömürlü malzemelerden inşa edilir. Evin bahçesi cennetteki sükunu hatırlatan bir güzellik köşesidir. Ev basit bir sığınak olmayıp yaşlı, çocuk, kadın tüm ailenin bütün hayatını kapsamak üzere tasarlanmıştır.[18]

İslam dininin beden temizliğine verdiği önemden dolayı hamamlar yerleşim yerlerinin vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Örneğin Selçuklu'da hamama verilen önem orduların konakladıkları yerlerde çadır hamamları kurmalarından anlaşılır. Osmanlı'da ise devletin sınırlarının ulaştığı her yerde irili ufaklı hamamlar yapılmıştır.[19]

İslam medeniyeti bir su medeniyeti olarak da adlandırılır. Osmanlıda çeşme ve sebil yaptırmak, sevap kazanma amacını da aşarak bir zevk ve başlı başına bir estetik gayeydi. Hayırseverler, suyu musluklardan akıtmakla yetinmeyip yaptırdıkları çeşme ve sebillerin güzel olması için âdeta birbirleriyle yarışırlardı.[20] Sebiller yoldan gelip geçenlere soğuk memba suyu içmeleri, böylece yaptıran kişinin hayırla anılması ve ruhuna dua edilmesi için yaptırılmış vakıf eserleriydi. Bu sebillerde cuma, kandil ve bayram günlerinde bal ve şerbetler ikram edilirdi.

İslam ülkelerinde saraylar, görkemli yapılar değildir. Çünkü hükümdarlar dinî mimariyi gölgede bırakacak tercihlerden uzak durmuştur. Osmanlı Devleti'nin en güçlü olduğu dönemlerde inşa ettirdiği Topkapı Sarayı, çağdaş saraylar arasında mütevazı görünümüyle bu anlayışı yansıtır. Saray mimarisinin ihtişamlı eserleri arasında; bina tasarımı, tezyinatı ve fıskiyeli bahçeleriyle İspanya Gırnata'daki el-Hamra Sarayı ön plandadır.

---

18 Cansever, *İslam'da Şehir ve Mimari*, 29, 31, 32.
19 Eyice, "Hamam", 433-434.
20 Ayvazoğlu, *Su Zevki ve Çeşme Estetiği*, 125.

Askerî Mimari: Ordugâhlar, ribatlar, kaleler, surlar, hendekler, tabyalar, ok meydanları, gözetleme ve haberleşme kuleleri askerî mimarinin başlıca unsurlarıdır.

Görsel 5.11: Rumeli Hisarı (İstanbul)

21 Koç, *İslam Estetiği*, 161; Özkeçeci, *Doğu Işığı*, 10.